

Китай, 1953 рік

Сі Цзіньпін з'явився на світ у післяреволюційну добу Китаю. У день його народження, 15 червня 1953 року, над Пекіном, столицею імператорів, майоріли червоні прапори. На руїнах придворних маєтків здіймалися високі будівлі. Потoki велосипедистів заповнювали широкі вулиці, прямуючи до міністерств і заводів. Комунисти правили в павільйонах, де колись поети залицялися до наложниць. Свою державу вони називали «Новим Китаєм».

Проте Сі також житиме в революційні часи. Його дитинство припало на період хаосу, коли партія обернулася проти самої себе. Він дорослішав саме тоді, коли в Китаї почалися реформи. Він бачив поразку ліберальних ідей і залишився відданим диктатурі. Її перемога була вигідною для нього. Згодом він створив власний культ особи. Це також стало розривом із минулим.

Дитячих фотографій Сі збереглося дуже мало. Він був сином комуністичних кадрів — членів партійного апарату, підготовлених до управління. Вони жили у привілейованому середовищі, відгороджені стіною партійної дисципліни й секретності. За його межами ніхто не говорив зайвого. Особисте важило мало — усе визначала політика. Саме так він і житиме все своє життя.

Народитися в Китаї в середині ХХ століття означало стати частиною найбільш грандіозного експерименту над людською поведінкою в усій задокументованій історії. У зрілому віці Сі неодноразово наголошував на спадкоємності своєї держави — «цивілізації, що триває майже 5000 років», і має «незліченну

кількість звитяг». Проте у день його народження ця спадщина здавалася розтровошеною на друзки.

Китайська імперія розпалася в ХІХ столітті. Її остання династія походила від войовничого маньчжурського етносу, чужого для більшості китайців, які належали до етнічної групи хань. Династія втратила «небесний мандат» через низку зовнішніх поразок і внутрішніх повстань. Загинули мільйони. Реформи не вдалися. Останній імператор зрікся престолу 1912 року — і утворилася республіка. Однак і вона загрузла в міжусобицях.

У 1921 році група революціонерів заснувала Комуністичну партію, щоб перенести дух більшовицької Росії в другу за величиною і бідністю країну. Між комуністами і старими силами, які зосередили у своїх руках землю й багатство, почалася громадянська війна. Згодом Японія вдерлася в Китай, сторони об'єдналися проти спільного ворога, але після її поразки громадянська війна відновилася. Комунисти перемогли, а їхні вороги — націоналісти, відомі як Гоміньдан — втекли у вигнання на острів Тайвань. У 1949 році Мао Цзедун привів Червону армію до Пекіна й проголосив «народну республіку». Одним із його вірних помічників був загартований у боротьбі партієць Сі Чжунсюнь.

Нові правителі оселилися в стінах, збудованих їхніми імператорськими попередниками. Сі Чжунсюню та його родині надали будинок у центрі міста. Мемуари й художні твори фіксують відчуття відчуженості, яке переживали чоловіки й жінки, знайомі лише з польовими кампаніями, форсованими маршами та ночівлями в печерах. Їхнє сімейне життя рідко було безхмарним. Вони боролися з душевними муками, наркотиками й нічними жахами. Однак діти дарували надію на нове життя, і революціонери мали чимало нащадків. У Сі Чжунсюня було семеро дітей від двох шлюбів.

Його шоста дитина, Сі Цзіньпін, народилася тоді, коли мільйони китайців відчували надію та нові можливості. Ідеалістично налаштовані фахівці приїздили на батьківщину, щоб будувати нову країну. Одним із них був доктор Лі Чжисуй, який повернувся зі Сполучених Штатів і став особистим лікарем Мао, але невдовзі зрозумів, що життя вождя оповите «густим туманом».

Лікар Лі добре знав Сі Чжунсюня. Як ветерану Мао звіряв Сі свої таємниці: імена суперників, нервові зриви й кризи серед то-варишів. Здавалося, що він у безпеці.

Комуністи не забороняли старих звичаїв. Маленький Цзінь-пін народився в рік Водяної змії, яка вважається розумною, товариською, але надто емоційною істотою. Люди, народжені під цим астрологічним знаком, часто досягали вершин, маючи дар опинятися в потрібному місці в потрібний час. Щасливим кольором дитини вважався жовтий — символ імператорської влади. Числами, що мали приносити вдачу, були нуль і п'ять. Усі ці деталі ретельно фіксували в родині.

Немовля сповивали й вигодовували згідно з традиціями. За звичаєм, породіллі залишалися в ліжку протягом тридцяти днів після пологів. Вони не мали права виходити на вулицю, остереігаючись застуди й інфекцій. Жінкам навіть не можна було чистити зуби чи митися, їх обтирали вологими рушниками. Ця практика згадується в «Книзі змін» («І-цзін»), якій понад 2000 років, і називається «місячним післяпологовим відпочинком», або *цзо юеци*.

Матір Сі звали Ці Сінь. На момент його народження вона була здоровою жінкою віком до тридцяти років. У сім'ї була прислуга, тож породіллі залишалося лише попросити страви, які вважалися корисними для відновлення після пологів, як-от бульйон зі свинячих ратиць й арахісу чи жирну юшку з коропа, яка мала стимулювати лактацію. Молоді матері дотримувалися суворої дієти, щоб відновити баланс *інь* і *ян* у своєму тілі. Вони не вживали сирих овочів і фруктів, не пили кави й холодної води, дозволялася лише гаряча чи тепла.

Дитина мала суворий режим, який не передбачав надмірні обійми. Мати тримала немовля на руках під час годування, але старші діти радили залишати його в колісці. Лікарі стверджували, що суглоби новонародженого дуже ніжні. Вони рекомендували масажувати кінцівки. Загалом вони вважали, що дитину не варто виховувати надто залежною. Немовля й матір перебували нарізно й могли спати окремо, а родичі чоловіка пильнували, щоб у разі потреби заспокоїти заплакану дитину.

Тридцятий день життя ознаменовувався подарунками та святкуванням. Правильні комуністи не практикували даоських жертвоприношень богам, але дещо залишалося незмінним. Щедрі родичі дарували хлопчикам непарну кількість пофарбованих у червоний колір яєць, кожне з яких символізувало сприятливу гармонію, а також імбир і гроші в червоних конвертах. Тридцятиденний режим і його святкове завершення спиралися на глибоке негласне розуміння, що корінням сягало в тисячоліття суворої дійсності. Це означало, що мати й дитина вижили.

Китай 1953 року — це давня цивілізація, але водночас і дуже молода держава. Комуністи вважали себе авангардом нового способу життя. Їхнім ворогом був капіталізм і його наймогутніша сила — США. Вони зробили Китай революційною державою, яка розірвала стосунки з Америкою й тримала двері зачиненими протягом двох десятиліть ідеологічно виправданої самоізоляції. Мао риторично говорив про поширення комунізму в країнах, які тоді називали «третім світом» — це поняття ввів французький науковець за рік до того. Фактично Китай зосередився на собі, як це траплялося за попередніх династій.

Перехід Мао до державного контролю й опори на власні сили зупинив півторастолітню торгівлю через Тихий океан, відому в англомовній історіографії як China Trade. Вона почалася з подорожі американського торговельного судна «Емпресс оф Чайна» з Нью-Йорка до Гуанчжоу 1784 року з вантажем женьшеню та срібних доларів. Додому корабель повернувся з чаєм, шовком і порцеляною.

Америка ніколи не озиралася назад. Її відносини з Китаєм розвивалися й поглиблювалися. Вона експортувала релігійні й конституційні ідеї — прокляття для імператорської влади, але дурман для китайських реформаторів. Протягом XIX століття ці дві країни зближувалися. Хвилі мігрантів із Китаю осіли на західному узбережжі США, вони творили власні історії про випробування та стійкість. Місіонери й просвітники пішли у зворотному напрямку: вони проповідували Євангеліє, не усвідомлюючи, який руйнівний вплив чужі доктрини можуть мати на крихкий суспільний лад.

Зв'язки Сполучених Штатів із Китаєм були багатогранні. Такі письменники, як Перл Бак, романтизували боротьбу китайських селян; американські військові тренували республіканську армію; банкіри роками інвестували у розвиток економіки, а Шанхай танцював під джаз. Захоплення від знайомства було відображено в розмовному китайському слові на позначення Америки — *Мейґо*, тобто «прекрасна країна».

Мао поклав цьому край. Він звернувся до Советського Союзу по матеріальну допомогу, політичну доктрину й сувору економіку. Він вигнав західників, оголосив капіталізм ворогом і цитував Маркса, нагадуючи своїм товаришам, що релігія — це опіум для народу. Незабаром Китай і Америка почали воювати одне проти одного в Кореї та вступили в протистояння через Тибет і Тайвань, де США підтримували при владі режим Чана Кайші у вигнанні. Роман закінчився. Америка залишилася з питанням, яке довго розділяло політиків: хто втратив Китай?

Поки немовля Цзіньпін лежав у колісці, Народно-визвольна армія Китаю виходила з останнього великого сухопутного конфлікту сучасності. Підписане 27 липня перемир'я в Корейській війні було лише припиненням вогню, а не мирним договором. Угоду уклали Китай, Північна Корея, командування сил ООН у Південній Кореї та США. Результатом важко здобутої нічиєї стало проведення лінії розмежування по 38-й паралелі, яка зберігається й донині.

У цій війні Китай здобув виграш — буферну державу під надійним тоталітарним контролем. Десятки тисяч китайських «добровольців» загинули в м'ясних штурмах проти американських, південнокорейських і союзних військ. Ті, хто вцілів, напівживими повернулися додому, де їх ушановували як ветеранів «війни з Америкою на підтримку Кореї». Мао не зважав на численні жертви, серед загиблих був і його старший син, Мао Аньін.

За межами Китаю більша частина світу наближалася до світлих обривів 1950-х років — періоду миру й відбудови після Другої світової війни. Проте вже зводилися bastiони нової Холодної війни. 5 вересня Організація Об'єднаних Націй відхилила пропозицію Москви прийняти Китайську Народну Республіку,

дозволивши Тайваню зберегти своє місце до голосування на Генеральній Асамблеї в 1971 році.

У Європі панував крихкий мир між Советським Союзом і Заходом, тоді як над Африкою повіяв перший подих «вітру змін». 2 червня в Лондоні відбулася коронація молодої Єлизавети II, що ознаменувало перехід Великої Британії від імперії до Співдружності націй. Доба колоніалізму завершувалася.

На батьківщині Сі Чжунсюнь допоміг Мао розробити перший «п'ятирічний план», який зобов'язував Китай розвиватися за советською моделлю під керівництвом держави. То був час великих рішень. Вождь сформулював свою «генеральну лінію» — теоретичну основу для Народної Республіки. У ній йшлося про те, що в країні пануватиме соціалізм, а «буржуазну» демократію буде відкинуто. Мао не терпів інакодумства.

Завдання було приголомшливим. Китай мав долучитися до сучасного світу. Імперія, що прогнила від хабарництва й забобонів, не змогла у ХІХ столітті наздогнати науковий прогрес. Наступне сторіччя відзначилося стрімким розвитком технологій, торгівлі й культурними експериментами, але водночас принесло війну, голод, епідемії, бідність і масову еміграцію. Сам Сі Цзіньпін згодом сказав про це так: «Китай перетворився на напівфеодальне й напівколоніальне суспільство, коли утиски з боку іноземних держав і постійні війни розірвали країну на частини та вкинули китайський народ у безодню великих страждань».

Якщо Мао здійснив у Китаї один радикальний переворот, то другий стався наприкінці 1970-х років, коли його наступники вирішили «провести реформи й відкрити країну» світові. Сі Цзіньпіну судилося здійснити третій переворот — від епохи глобалізації до «нового світового ладу» авторитарних держав. Він слушно зауважив, що такий підхід відповідає історії та традиціям партії. Проте його реалізація була справою далекого майбутнього.

Переможці громадянської війни мали нагоду жити в сучасних будинках з водогоном, електрикою й опаленням. Спочатку вони все ще почувалися близькими до народу. Ще не так давно

самі революціонери жили в печерах, пересувалися на віслюках, спали під купою старих ковдр і харчувалися протертим рисом або прісними хлібцями. Витривалість, як казав Мао, була в крові китайського селянина. Революція повинна в нього вчитися.

За стандартами зниклого імператорського двору, у 1953 році сім'ї нової влади жили просто, але добре. Вони мали найкраще медичне обслуговування, яке швидко розвивалося в китайських містах. Могли купувати свіжі продукти й товари широкого вжитку. Їхні діти мали вихователів і навчалися в елітних школах для членів родин керівної верхівки. Проте за межами цього привілейованого кола, оточеного спеціальними охоронцями, життя людей було геть іншим.

Китайський народ пережив три десятиліття конфліктів відтоді, як після зречення останнього імператора Пу Ї в 1912 році у добу «мілітаристів» спалахнули бойові дії. Десятки мільйонів людей загинули. Між 1937 роком, коли розпочалася повномасштабна війна з Японією, і 1949-м, коли Мао ввійшов у Пекін, промислове виробництво країни скоротилося майже вдвічі. Хоча Китай був величезною аграрною державою, йому ледве вистачало продовольства, щоб прогодувати себе. Народ голодував.

Бойові дії зруйнували значну частину залізниць, збудованих коштом іноземних позик. Інфляція знищила внутрішню фінансову систему. Величезна частка капіталу й активів — подекуди цілі заводи — була вивезена на Тайвань і до британської колонії Гонконг. Велика кількість талантів — підприємців, науковців, адміністраторів й іноземців різних професій — виїхала за кордон. Масштаб завдання став очевидним, коли в червні 1953 року Мао наказав провести перепис населення. Було встановлено, що в країні проживало понад 582 мільйони осіб. Це число перевищувало загальноприйняті на той час оцінки більш ніж на 100 мільйонів людей: ті, хто втік, були лише демографічною дрібницею.

Однією з перешкод на шляху до прогресу була неосвіченість більшості населення. Протягом тисячоліть китайська писемна мова залишалася оплотом привілеїв для освіченої еліти. За часів правління останнього імператора лише одна з п'ятдесяти жінок

у Китаї вміла читати й писати. Пів століття по тому, коли до влади прийшли комуністи, 90 % населення країни були неписьменними й говорили діалектами.

Тим часом Японія, давній ворог, індустріалізувалася, створила спрощену систему письма, запровадила масову освіту і стала високорозвиненою державою. Навіть після поразки 1945 року вона сховалася під американською ядерною парасолькою й відбудовувала економіку та зруйновані бомбардуваннями міста. Розквітнувши в повоєнний час, Японія показала решті країн Азії приклад стійкості.

Натомість багато китайців жило в заціпенінні. Старше покоління бачило, як зникли їхні священні й непорушні переконання. Люди зрілого віку намагалися вижити — перепис 1953 року показав, що середня тривалість життя становила менше ніж 44 роки. Молоді казали, що настав новий світанок. Завданням комуністів було переконати їх у тому, що будівництво соціалізму дасть результат.

Люди тієї доби пам'ятають часи скрути, якої майже ніхто із сучасних молодих китайців, що живуть у містах, не здатен збагнути. Пів століття по тому в сільських будинках на півночі Китаю все ще можна було знайти сліди того часу: хатини, збудовані з глини й цегли, деякі — з дахами з гофрованого заліза, вода — з криниці чи місцевого джерела; всередині — акуратно підметена земляна долівка й вогнище, що горить цілий день. Сім'я стелила ковдри на *кан* — опалюваний припічок із цегли чи глини, на якому всі спали разом. Коли народився Сі Цзіньпін, велосипед був розкішшю для таких родин.

Розсекречений звіт ЦРУ за 1953 рік засвідчив, яким важким було життя того року. Пріоритети китайського уряду були такими базовими, що влада розглядала врожайність і природні катаклізми як критерії стабільності. ЦРУ відстежувало посухи, повені та завдану атмосферними явищами шкоду в провінціях, де не можна було сіяти, а земля залишалася необробленою. Врожаї ярої та озимої пшениці допомогли Китаю вижити, тоді як виростити боби, кукурудзу, баштанні культури й бавовну було складно. Через низьку врожайність, як йшлося у звіті,